

А. О. Парасей-Гочер

аспірант відділу педагогічної психології і психології праці
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України

КІНОТРЕНІНГ ЯК МЕТОД ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ – ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

Статтю присвячено теоретичному висвітленню місця кінотренінгу як психолого-педагогічного методу духовного розвитку сиріт підліткового віку. Проаналізовано психологічні особливості застосування кінотренінгу на позаурочних заняттях із підлітками. Вказано на недостатність досліджень у науковій психолого-педагогічній літературі. Презентується програма психотерапевтичного методу перегляду відеофільмів, яка сприяла б духовному зростанню вихованців інтернатних закладів.

Ключові слова: кінотренінг (кінотерапія), підлітковий вік, психологічні особливості сиріт, духовний розвиток.

Постановка проблеми. На сучасному етапі політичного, економічного, соціокультурного та культурно-освітнього розвитку Україна переживає період численних реформувань. Зростає потреба в пошуку власного шляху до зміни системи цінностей, у відродженні національних, культурних і сімейних традицій. Українському суспільству, яке має багату духовну спадщину та історичний досвід, стало зрозумілим, що в майбутньому немає жодної перспективи без розвитку та зміцнення духовного потенціалу, моральних і духовних цінностей у свідомості кожного громадянина.

У сучасних умовах, незважаючи на сприяння численних наукових досліджень, волонтерського руху, державної соціальної політики, проблеми життєустрою дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишаються актуальними.

У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях науковці (наприклад, Л.І. Божович, М.Ю. Кондрат'єва, В.С. Мухіна, Н.Н. Толстих, Ю.М. Орлова, А.М. Прихожан та інші) наголошують на особливостях інтелектуального, соціального та емоційного розвитку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються та навчаються в закладах інтернатного типу. Підлітки з негативним досвідом ранньої батьківської депривації зазнають психологічних труднощів у процесі сімейної й громадської соціалізації [10].

С.В. Березін, дослідник соціального сирітства та профілактики ранньої наркоманії, стверджує: «На відміну від звичайних шкіл, де виховання здійснюється не тільки школою, а й сім'єю, інтернатний заклад повинен охопити своїм впливом усе життя дитини. Крім того, в умовах закритого інтернатного типу діти постійно перебувають у колі однолітків, однакових вражень та однакових педагогічних впливів» [2, с. 10]. Тому найголов-

ніше для психолого-педагогічного процесу в умовах інтернатних закладів – пам'ятати, що будь-яка помилка виховання, недолік психолого-педагогічного впливу вже ніколи не будуть компенсовані [2]. Особливу роль у моральному й духовному розвитку дітей-сиріт відіграє значимий дорослий (вихователь-педагог, психолог, соціальний педагог та інші), оскільки заклад, у якому діти виховуються, залишатиметься для них як домом, так і школою [12].

Отже, однією з проблем сучасної психолого-педагогічної науки є активний пошук нових підходів і методів вивчення особистості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у спрямуванні до розвитку їхніх моральних і духовних утворень та настанов.

Останнім часом в освітньому процесі чималого значення набувають інтерактивні методи навчання. Зокрема, психотерапевтичні техніки з розвитку самосвідомості й самопізнання використовуються за допомогою роботи з медіатехнологіями. Набувають популярності засоби кіномистецтва, що трактується як кінотренінг (кінотерапія, фільмотерапія), медіаосвіта, відеолекторій, терапія мистецтвом тощо та використовується як метод групового психотерапевтичного навчання.

Тому в різноманітні вже існуючих соціально-психологічних програм із розвитку соціальної адаптації, моральних, ціннісно-смыслових, духовних якостей тощо найбільш продуктивним, на наше переконання, є метод залучення вихованців до участі в кінотренінгу (кінотерапії). Цей психокорекційний засіб духовного розвитку підлітків-сиріт є предметом розгляду в статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема морального й духовного розвитку особистості впродовж останніх років активно вивчається. Так, над аналізом духовності та духовного розвитку особистості

працювали Г.О. Балл, І.Д. Бех, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, І.С. Булах, Ж.О. Маценко, А.В. Мудрик, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин, Т.М. Титаренко та інші вчені.

Кіномистецтво як метод метафори згадується в роботах Є.Я. Басіна, Т.М. Буякас, І.Н. Геращенко, Е.І. Мещерякова, А.Ф. Лосєва. Кінотерапія як ефективний метод терапії мистецтвом досліджувалася О.А. Коробовою, О.В. Кісельовою. Проблема медіаосвіти займалися І.Н. Геращенко, С.С. Гінзбург, С.М. Ейзенштейн, М.І. Жинкін, А.А. Трусь та інші науковці [6; 8].

Аналіз психолого-педагогічної наукової літератури показав, що розроблення програми кінотренінгу та методика його проведення недостатньо вивчена.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі досліджень, присвячених технологіям кінотренінгу, а також розробленні програми відеоряду, в основу якої покладено кінострічки, що сприяли б духовному зростанню підлітків-сиріт.

Виклад основного матеріалу. Духовний розвиток як інтегральна характеристика спрямованості особистості невід'ємно пов'язаний із її духовним потенціалом (Л.Н. Коган, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин, Н.Ф. Шевченко та інші автори), оскільки процес духовного розвитку, на відміну від біологічного, відбувається за участю внутрішнього потенціалу, спрямованого на «духовне Я» [11]. Дослідник духовного розвитку та духовного потенціалу особистості Е.О. Помиткін зазначає: «Самореалізація духовного потенціалу особистості знаходить прояв у процесі духовної творчості – творчості у внутрішньому світі, яка потребує свідомого самовдосконалення, розвитку потенційних людських можливостей, завдяки чому здійснюється вплив на оточуючих, на власну долю, на світ загалом» [11, с. 29].

Розкриття й посилення духовного потенціалу, «творчості у внутрішньому світі» вихованців інтернатних закладів відбувається через здійснення впливу на розвиток вищих духовних ідеалів, смислів і цінностей. Одним з інструментів цього впливу є кіномистецтво як метод метафори [5].

Варто зазначити, що метод образної метафори активізує психічні функції уяви, сприйняття, почуттів та інтелекту. Використання цього методу допомагає розкриттю внутрішніх резервів особистості, спрямовує її до самопізнання та здатності до емпатії й рефлексії [1; 4]. Т.О. Ліпська зазначає: «Метафори пробуджують творчі ресурси уяви. Мова метафор, будучи однією з універсальних мов людського спілкування та одним із найважливіших засобів мистецтва, забезпечує розкриття творчих потенціалів суб'єктами в процесі спільної активності» [9, с. 693].

Отже, кінотренінг (кінотерапія) є напрямом «терапії мистецтвом», а кінострічка є метафо-

рою, у якій відбувається певна життєва ситуація її героїв. Тому саме в процесі участі в кінотренінгу глядачеві пропонуються емоційно співвідносні з його психологічним запитом фільми.

Автор наукових досліджень і численних тренінгових занять із життєустрою дітей-сиріт, соціальної інтеграції дітей-інвалідів В.Р. Шмідт зазначає, що робота з кінофільмами допомагає поліпшити взаєморозуміння педагогів та учнів. Спільні переживання й відкритість учителя (психолога) створюють передумови для розкриття особистості школяра. Як основні властивості кінотренінгу науковець називає такі риси:

- перегляд фільму має терапевтичний ефект, проте тоді, коли глядач є готовим співпереживати побаченому та усвідомлювати свої емоції;
- учасник кінотренінгу може знайти новий варіант вирішення своєї проблеми;
- фільм, що пропонується до перегляду, орієнтує глядача на дотримання норм і вимог суспільства [13].

Вплив кінофільмів на психічні процеси особистості підлітків вивчено недостатньо. Однак фахівці, які вивчають проблему впливу кінематографа на глядачів, вказують на здатність переглянутої кінострічки впливати на їх емоційний стан, на норми й моделі поведінки, установки та цінності.

Так, Г.М. Коджаспірова в співавторстві з К.В. Петровим, вивчаючи проблему психологічних особливостей використання технічних засобів освіти, зазначає, що сучасні можливості навчання та виховання за допомогою технічних засобів (мультиплікація, кінотренінг тощо) дають змогу учням розвивати творчі здібності та засвоювати навчальний матеріал на високому рівні осмислення й інтерпретації [7, с. 88].

Проводячи дослідження, науковці встановили такі психологічні механізми впливу інформації, сприйнятої візуально, образно:

- вплив на початковий етап процесу засвоєння знань – *відчуття та сприйняття*. Зображення й дії, які бачить глядач у кінофільмі, у поєднанні зі звуком дають змогу більш повно використовувати можливості зорових і слухових аналізаторів, що сприяє розвитку абстрактного мислення;
- настання етапу *осмислення*: чуттєві й емоційно сприйняті образи переходять в етап суджень і логічних форм мислення – умовивід. У процесі осмислення застосування наочності впливає на формування та засвоєння понять, обґрунтованість суджень, настанов тощо;
- як логічний підсумок завершення процесу засвоєння настає етап *запам'ятовування*, що сприяє закріпленню отриманих знань, умінь і навичок завдяки створенню яскравих опорних моментів;

– важливим аспектом впливу образної інформації є *емоційний*. Вирішальним фактором є емо-

ційний потенціал глядачів, оскільки під час включення попередніх етапів сила їх емоційного впливу викликає інтерес, інформація більш осмислена, краще зберігається в пам'яті [7, с. 85–86].

На можливості кінотренінгу вказує також те, що він використовується як засіб психотерапевтичного впливу.

О.А. Бистрицький називає процес роботи з кінотренінгом (кінотерапією) «позитивним», або «цілющим», і зазначає, що учасники терапевтичної групи отримують можливість аналізувати власну життєву ситуацію через героя фільму (головного персонажа) [3; 14].

З досвіду своїх досліджень О.А. Бистрицький виділяє шість механізмів терапевтичних властивостей впливу кінострічки на учасника, якими є такі:

1) *проекція*: відеоряд допомагає учаснику тренінгу перенести зміст свого внутрішнього світу назовні, як глядач побачити те, що відбувається в його власному житті;

2) *ідентифікація*: учасник тренінгу ідентифікує себе з персонажем фільму, який йому найближ-

чий зараз за характером, поведінкою, шляхами розв'язування життєвої ситуації, психологічної проблеми тощо. Ідентифікуючись із ним, учасник проживає за час фільму життя свого героя;

3) *тут і зараз*: у глядача з'являється можливість пережити ті почуття й емоції, які не можуть бути виражені в реальному житті;

4) *фігура та тло*: учасник тренінгу виділяє для себе те, що для нього є головним, а що – другорядним;

5) *актуалізація значущої проблеми*: підібрана кінострічка актуалізує приховані психологічні проблеми глядача;

6) *маска*: можливість залишатися непізнаним, «нерозсекреченим» дає учаснику тренінгу можливість глибше проникнути у світ власних почуттів та емоцій з обережністю [3].

Ефективність роботи з відеосюжетами в групі залежить від того, наскільки раціонально й поетапно організована структура кінотренінгу. У структурі занять важливим етапом є практичний (хоча організаційний, або підготовчий, етап не менш відповідальний). Отже, під практичним

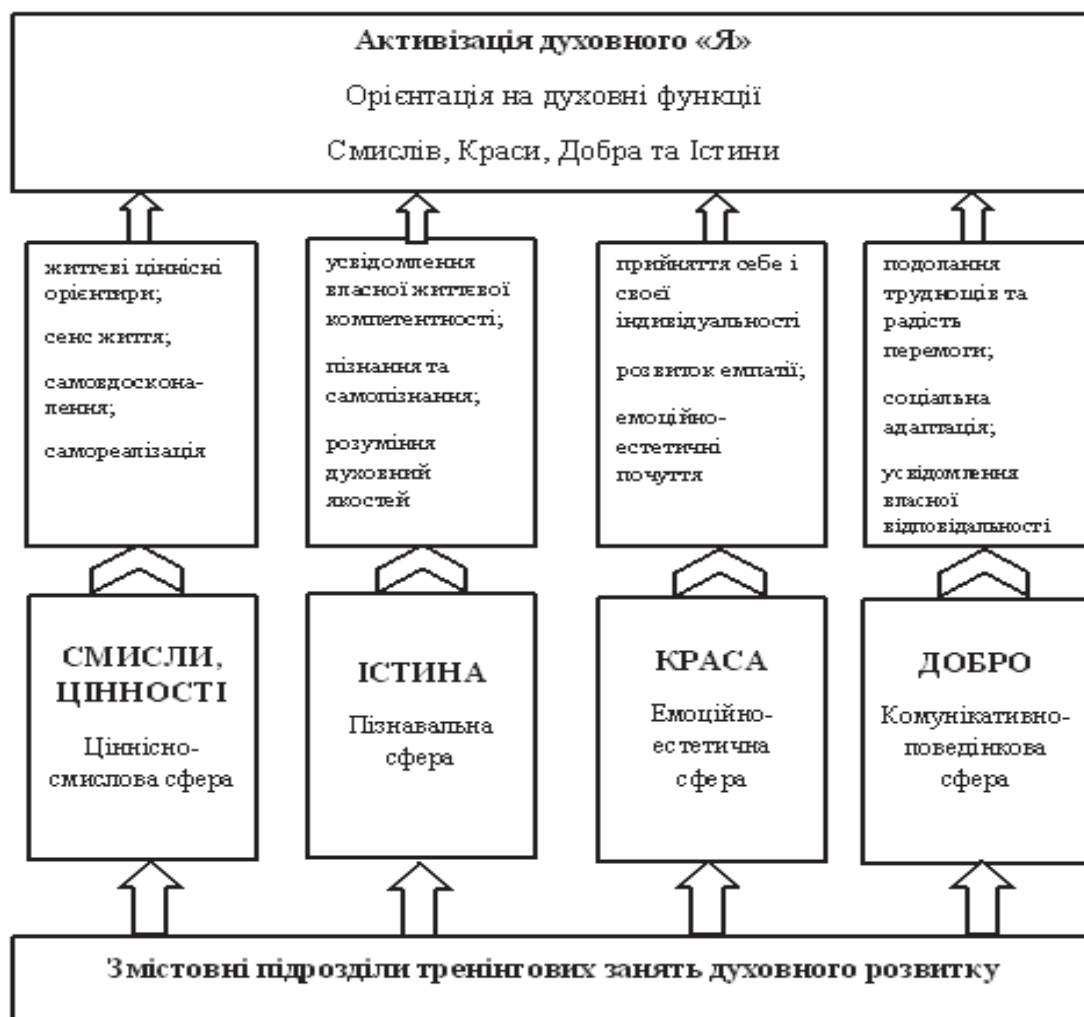

Рис. 1. Змістова програма психолого-педагогічного тренінгу

етапом ми розуміємо саме перегляд кінострічки, спонтанне обговорення конкретної ситуації, самоаналіз, загальне обговорення, аналіз конкретної ситуації різних героїв фільму, висновки.

Під час складання програми нашого кінотренінгу з підлітками, які є вихованцями інтернатних закладів, ми враховували попередньо визначені психологічні особливості духовного розвитку підлітків у ціннісно-смысловій, пізнавальній, емоційно-естетичній та комунікативно-поведінковій сферах.

Змістовим складником занять є перегляд та обговорення кінофільмів за різноманітними тематичними розділами (сенси життя, ціннісні орієнтири, горе втрати, подолання труднощів і радості перемоги, прийняття себе та своєї індивідуальності, проблематика соціальної адаптації), а також фільми, які піднімають актуальні духовні й моральні питання, що демонструють можливість подолання, опанування, самопомоги, тобто особистісне зростання персонажів, проблеми дорослішання, соціалізації, освіти, цілепокладання тощо. Зазначимо, що правильний відбір кінострічок, відеоряду, короткометражок тощо важливий як на підготовчому, так і на практичному етапах.

Основоположним кроком для складання програми кінотренінгу (кінотерапії) став авторський психолого-педагогічний тренінг духовного розвитку підлітків-сиріт (тематичні блоки наведемо в рис. 1).

Згідно з визначеним змістовим складником занять психолого-педагогічного тренінгу наведемо тематичний план роботи з кінофільмами.

Для формування загальнолюдських духовно-моральних якостей і цінностей, любові, вірності, віри в Бога, об'єднуючи чотири запропоновані блоки, ми розпочали роботу кінотренінгу з таких кінокартин, як «Історія дельфіна» (США, 2011 р., режисер Ч. Сміт), «Плата вперед» (США, 2000 р., режисер М. Ледер), «Джузеппе Москаті. Зцілююча любов» (Італія, 2007 р., режисер Дж. Кампіотті), «Форест Гамп» (США, 1994 р., режисер Р. Земекіс), «Хатина дядька Тома» (США, 1987 р., режисер С. Лейтен), серія «Біблійні оповідання. Йосип» (США, 1995 р., режисер Р. Янг), «Білий полон» (США, 2006 р., режисер Ф. Маршалл), «Темрява» (США, 2005 р., режисер С. Бхансалі), «Хатико» (США, 2009 р., режисер Л. Хальстрем).

З метою формування в підлітків таких якостей, як самовдосконалення та самореалізація, їм пропонувалися до перегляду такі фільми: «Бог не помер» (США, 2014 р., режисер Г. Кронк), «Письменники свободи» (США, Німеччина, 2007 р., режисер Р. Лагравенес), «Мартін Лютер» (США, 2005 р., режисер Е. Тілл).

У формуванні процесу пізнання й самопізнання підліткам пропонувалися також документальні фільми «Вода» (Росія, 2006 р., режи-

сер А. Попова), «Дом» (США, 2009 р., режисер Л. Бессон), «Обережно! Їжа» (Росія, 2008 р., режисер О. Савостьянова), «Тіло людини» (кінострічки BBC).

З метою формування в підлітків таких духовних якостей, як емпатія, толерантність, здатність прийняття себе та свою індивідуальність, ми пропонували їм для перегляду фільми, які відображають життя простих людей, ставлення їх один до одного тощо, а саме: «Зірочка на землі» (Індія, 2007 р., режисер А. Кхан), «Радіо» (США, 2003 р., режисер М. Толлін), «Країна іграшок» (Німеччина, 2007 р., режисер Й. Фрайданк), «Моє ім'я Кхан» (Індія, 2010 р., режисер К. Джохар); «Поспішай любити!» (США, 2002 р., режисер А. Шенкман).

Розглядаючи проблему підліткових взаємин, ми пропонували підліткам фільми «Клас» (Естонія, 2007 р., режисер І. Рааг), «Привіт, Джулі» (США, 2010 р., режисер Р. Райнер); «Опудало (Чучело)» (СРСР, 1983 р., режисер Р. Биков).

Перегляд та обговорення кінофільмів щодо подолання труднощів, радості перемоги, усвідомлення власної відповідальності, зміни характерних якостей продемонстровані нами в стрічках «Золоті руки: історія Бена Карсона» (США, 2009 р., режисер Т. Картер), «Триумф: історія Рона Кларка» (США, 2006 р., режисер Р. Хайнс), «Мирний воїн» (США, Німеччина, 2006 р., режисер В. Салва), «Цирк Батерфляй (метеликів)» (США, 2009 р., режисер Д. Вейгел). Також підліткам пропонувалися до перегляду короткометражні стрічки за участю Ніка Вуйчича.

Структура програми включала організаційний, практичний і завершальний етапи. На організаційному етапі нашим завданням було забезпечення умов для проведення кіносеансу (вступне слово ведучого з метою пояснення змісту фільму). На практичному етапі роботи група з ведучим переглядали кінострічку з подальшим її обговоренням. Важливим моментом було виявлення емоційної реакції учасників, усвідомлення їх світоглядної, життєвої позиції, здатність аналізувати тощо. На завершальному етапі ми прагнули до отримання зворотного зв'язку.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, зазначимо, що кінотренінг (кінотерапія) є ефективним методом формування духовності в підлітків-сиріт. У роботі з кінофільмами, керуючись дослідженнями психологічних особливостей підлітків – вихованців інтернатів, зазначимо, що заздалегідь підібрані кінострічки, їх обговорення й рефлексія дали нам більш чітке уявлення про те, як необхідно активізувати духовний розвиток в емоційно травмованої дитини-сироти.

Таким чином, ефективність проведеного нами кінотренінгу з підлітками, які проживають в умовах інтернатів, потребує емпіричного підтвердження.

Література:

1. Алексеев К.И. Метафора как объект исследования в психологии и философии. Вопросы психологии. 1996. № 2(5). С. 73–85.
2. Березин С.В., Евдокимова Ю.Б. Социальное сиротство: дети и родители: материалы к курсу «Педагогическая психология». Самара: Универс-групп, 2003. 52 с.
3. Быстрицкий О.А. Терапия Киноискусством. Методы повышения психологической компетенции педагогов. Школьный психолог. М.: ИД «Первое сентября», 2007. № 3(385). URL: <http://psy.1september.ru/article.php?ID=200700310>.
4. Вачков И.В. Метафора как инструмент практического психолога. Вестник практической психологии образования. 2004. № 1. С. 64–67.
5. Геращенко И.Н. Кино как средство эстетического воспитания: социально-эстетический потенциал современного кинопроцесса: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1986. 224 с.
6. Данина М.М., Карпова Н.Л., Кисельникова Н.В., Шувиков А.И. Кинотерапия как средство психологической реабилитации и коррекции. Вестник Российского гуманитарного фонда. 2011. № 3(64). С. 121–130.
7. Коджаспирова Г.М., Петров К.В. Технические средства обучения и методика их использования: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. М.: ИЦ «Академия», 2001. 256 с.
8. Коробова Е.А., Киселева Е.В. Кинотерапия как один из эффективных методов арт-терапевтической работы с юношеством и молодежью. Молодой ученый. 2017. № 1(135). С. 58–61.
9. Липская Т.А. Возможности метафоры как психологического метода. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Серия «Педагогика и психология». Самара: Самарский научный центр РАН, 2009. № 3(5). С. 691–695.
10. Пашина Е.П., Рязанова А.Х. Особенности эмоциональной сферы у воспитанников и сотрудников детского дома. Психологический журнал. 1993. № 1. С. 19–33.
11. Помиткін Е.О. Духовний потенціал особистості: психологічна діагностика, актуалізація та розвиток: посібник. К.: Внутрішній світ, 2015. 144 с.
12. Скибинский С.Я. Подготовка педагогов к взаимодействию с детьми, оставшимися без попечения родителей: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. СПб., 1997. 17 с.
13. Шмидт В.Р. Организация тренингов на основе мультфильмов. Справочник классного руководителя. 2009. № 3. С. 45–51.
14. Яновський М.І. Механізми психологічного впливу кінематографічного відеоряду на глядача: дис. ... канд. психол. наук; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Х., 2005. 290 с.

Парасей-Гочер А. А. Кинотренинг как метод духовного роста подростков – воспитанников интернатных учреждений

Статья посвящена теоретическому освещению места кинотренинга как психолого-педагогического метода развития духовности сирот подросткового возраста. Проанализированы психологические особенности применения кинотренинга на внеурочных занятиях с подростками в интернате. Указана недостаточность исследований в научной психолого-педагогической литературе. Презентуется программа психотерапевтического метода просмотра видеофильмов, которая способствовала бы духовному росту воспитанников интернатных учреждений.

Ключевые слова: кинотренинг (кинотерапия), подростковый возраст, психологические особенности сирот, духовное развитие.

Parasiei-Hocher A. O. Cinema training as a method of spiritual growth of adolescents – pupils of residential institutions

The article is devoted to the theoretical coverage of the place of cinema training as a psychological and pedagogical method of spiritual development of orphans of adolescence. The psychological peculiarities of the use of cinema training in extracurricular activities with adolescents are analyzed. The deficiency of research in scientific psychological and pedagogical literature is determined. The program of the psychotherapeutic method of video viewing is presented, which would promote spiritual growth of boarding school students.

Key words: cinema training (cinema therapy), adolescence, psychological characteristics of orphans, spiritual growth.